

Şəfəq Nasirin "Zanbaqdan Limona" adlı povestini ikinci dəfə oxudum. Əhvalımın hansı vəziyyətində olduğu yadımda deyil. Onu bilirəm ki, əsərin ovqatı kifayət qədər təsiredici olsa da, yaddaşında elə də dərin iz buraxmamışdı. Amma əsəri bu günlərdə təzədən oxumalı oldum. Hətta belə bir niyyətə olmasada. Müəllifin povest janrında və kifayət qədər bədiiliklə işlədiyi əsər real tarixi hadisələr əsasında qurulub. Məlumdur ki, ermənilər üçün monaetnik dövlət yaratmaq siyasəti bütöv bir əsr boyunca milyonlarla azərbaycanlının - Azəri türkünün genasid edilməsi, deportasiyaya uğradılması zaman-zaman qırğınlara düşür edilməsi ilə müşayiət olunmuşdu. Ermənilər ciddi cəhdlə davamlı və inadlı şəkildə İrəvana yiyələnmək istəyirdilər, nail oldular. Zəngəzurə sahib olmaq istəyirdilər, sahib oldular. Qarabağ iddiasında idilər müvəqqəti də olsa, işğal etdilər. Naxçıvana tamah dişlərini qıcamaqdadırlar. Və bu yöndə də planlı şəkildə öz əməllərini davam etdirməkdədirlər. Erməni siyasətinin həyata keçməsi üçün erməni diplomatları və erməni lobbisi kifayət qədər fəaldır. Hətta onlar bizim öz içimizdən olan xəyanətkarlardan da ustalıqla yararlanırlar. Birbaşa, Şəfəq Nasirin "Zanbaqdan Limona" povestinin təlqin etdiyi təsir altında deyirəm ki, düşmən siyasətinə qarşı ən güclü müqavimət əslində elə yazıçılar tərəfindən göstərilməlidir. Çünki yazıçı xalqın ruhunu səfərbər edir. İndi düşüncəmdə iki əsər var. Biri Əkrəm Əyrislinin "Daş yuxular" romanı, digəri Şəfəq Nasirin "Zanbaqdan Limona" povestidir. Düşmən üstünə yeriyirsə, əlindəki silahın kifayət qədər tutarlı olmasına baxıb öyünməyin nə mənası varmı, görək silahdan yetərincə istifadə edə biləsən. Düşmən dəyirmanının işlək olması üçün "Daş yuxular" kifayət qədər təsiredicidir. Çünki "Daş yuxular"da demək olar ki, açıq-aşkar Qarabağ ermənilərə peşək edilir. Bu savaşın mənasızlığı iddia olunur. Naxçıvan isə özəli tarixi erməni yurdu kimi yaddaşa yeridilir. Düşünmək olar ki, düşüncə savaşının uğurlu nəticəsi üçün "Daş yuxular" a cavab ola biləcək əsərlər seçilməli, bu günün oxucusuna onun həzm edə biləcəyi tərzdə çatdırılmalıdır.

"Zanbaqdan Limona" povestinin yaratdığı təəsürat onun ictimai mahiyyətini siyasi dəyəri ilə birgə qavramaq üçün sözün özündən yəni əsərin ruhundan çıxış etmək lazımdır. Yazıçı nə vaxt əsərini - düşüncəsini işğal etmiş ideyanı söz şəkildə yaratmağa başlayır. İstedadlı sənətkar üçün əsəri başlamağa həyat ən müxtəlif şəkildə bəhanələr verə bilər. Ağacdən qırılmış bir budaq, yenicə boy atmış bir fidan, kök üstündə hansı səbəbdən quruyursa, ya elə boş bir qabın külək ağzında öz səs-küyü ilə cəhətdən-cəhətə atılırsa, bütün bunların hamısı ən qüdrətli romanların yazılması üçün əsas verən priçalardır. Bir qoca bir artırmayı qalxa bilmirsə və onun yanından laqeyd-laqeyd ötən insanlara baxıb öz içində ağlayırsa... bu elə dəhşətli bir həyat romanı deyil. Şəfəq Nasir də ilk öncədən öz əsərini lirik notlar üzərində köklənmiş gəncliyin bir anına işıq salan epizodla başlayır: "Onbirincidə oxuyanda böyük tənəffüslərin birində foto çəkməyi bacaran sinif yoldaşı dedi ki, gözəl, gəlsənə bax bu ağacın altında dayanasan şəklini çəkim. Fatma həvəslə, pünhan məhəbbətinin bütün sevinciylə şəkil çəkənən göstərdiyi yerdə dayandı. Həyatının göz, zümzüməli axan çağlarının bir anı əbədi donduruldu. Sonradan elə həmin şəkli çox yalvarışlardan sonra arxasını gözəl xətti ilə yazıb vermişdi ki, gələcək həyat yoldaşı əbədi saxlasın: "Həyat bir çiçəkdir, açıqlar, solar, Bizim məhəbbətimizsə daima qalar. Mən ölsəm də ancaq sən sağlıqla

qal. Hərdən Zanbağı da yada sal! Zanbaqdan Limona 17 aprel 1965-ci il". Məhəbbətin mavi selinə düşəndən sonra özlərinə o aləmdən ad seçmişdilər: Limon, Zanbaq". Oxucuya elə gəlir ki, əsər iki gəncin məhəbbətindən bəhs edəcək. Çünki əsərin əvvəlində verilmiş kiçik bir xatirə təəsürat aşıladığı sentimental ruhla oxucunu lirik sevgi motivləri üzərinə kökləyir. Amma əslində müəllifin məqsədi qayğısız bir həyat, sevgili bir dünya istəyi ilə yaşayan və gələcəyə can atan gənclərin sevgi dolu həyat romanının içərisinə bir xalqın tarixi faciəsini sığışdırmaq. Və bu faciənin yaratdığı psixoloji yaraların kökünü açmaqdır.

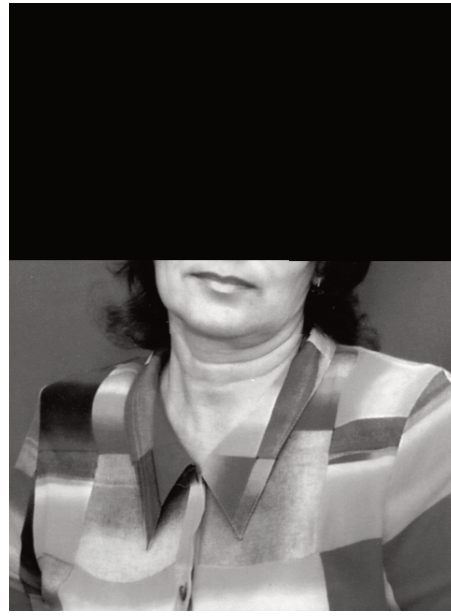
Şəfəq Nasir yaradıcılıq üslubu baxımından psixoloji hissi yazı tərzinə malikdir. Onun əsərlərində qəhrəmanlar daha çox psixoloji düşüncələri ilə görünür.

Povestin əsas qəhrəmanı Fatmanın taleyi fonunda müəllif retrospektif baxışla keçmişə qayıdır. Əgər əsərin qəhrəmanı hansı tərəfdənsə psixoloji zədə alıb və elə bu zədənin təsiri ilə də həyatını başa vurubsa, onun illətini müəllif faciənin sonunda yox, əzəlinde axtarır. Fatma 1947-ci ildə ermənistanın Kalinino rayonunun qızıldaş kəndində doğulub. Bu o vaxt idi ki, ermənilər daha bir məkrli əməllə planlarının növbəti mərhələsinə keçmişdilər. İkinci ca-

ğırlığı və acılığı ilə görünür. Fatmanın köç ağırlığı altında hədsiz mənəvi istirablar çəkən gənc valideynlərinə baxışı yazıçı üçün açar olur. Bir ailənin timsalında məhz türk olduğu üçün zillətlərə düşür olmağın anatomiyasını açır: "Valideynlərinin üzünü bulud almışdı, soyuq iliklərinə işləmiş kimi büzüşüb qalmışdılar.

-Ata, biz hara gedirik?

Rəngi avazımı, gözlərinin işığı sozalmış, köçkünlüyün ağrı-acısından ürəyi sızıldayan ata qəzəbini cilovlayaraq

KÖÇÜN İZTİRABLI YOLU

han savaşından sonra, Sovet hərbi ideoloji güc mərkəzləri Türkiyə ilə qonşu ərəziyə xüsusi strateji əhəmiyyət verir. Və bu ərəzini imperiyanın hər cür istəyinə "can deyən" qüvvələrlə gücləndirmək istəyirdilər. Beləliklə, xaricdən - Liviyadan, Suriyadan, Livannan, Amerikadan... şirnikləndirici vədlərlə ermənilər sovet ittifaqına, yəni, ermənistana gətirilirdilər. Belə şəraitdə onların yerləşdirilməsi, hər cür maddi təminat boyun olunmuşdu. Bu ancaq yerli azərbaycanlıların köçürülməsi hesabına ola bilərdi. Və bir gün böyük siyasətin məkrli niyyəti gənc bir ailənin də qarısını döyür: Oktayın və Mələyin ailəsinin qarısını... Onlar müəllim idilər. Pedaqoji təhsil alıb kəndə qayıtmışdılar. Müəllifin təəbirincə desək, arzularına, məramlarına uyğun ev qurmuş, güllü, çiçəkli bağça yetirmişdilər. Və bu baxışın ən gözəl gülləri isə onların övladları Fatma və Nizami idi. Nizami çox körpə idi. Fatma isə həyətdə yüyürüb qaça biləcək gücdə ata-anasını sorğu-suala tutmaq iqtidarında idi.

Fatma sonralar da həmin günləri qırıq-qırıq da olsa xatırlayırdı. Onun yaddaşında sərin bulaqlı, yamyaşıl yamacılı, gözəl havalı Qızıldaş kəndi xəyali bir ada kimi ömrünün sonuna qədər qalacaqdı. Həqiqətən uşaq yaddaşının qay üzərində yazı bənzərliyində pozulmazlıq qanunu var. Yəqin ki, yaddaşın ilkin Vətən obrazı, mahiyyəti haqqında deyilənlər elə bu cür faktlar əsasında özünü doğruldur.

Köç... bu mövzu zaman-zaman yazıçıları düşündürüb. Bəzən həyatı zərurət kimi, bəzən təbii fəlakət, bəzən də, yaxşı həyat axtarışı ilə insanların talelərinə müxtəlif rənglərlə yazılan "Köç"ün ən fəlakətli və acınacaqlı tərəfi işğalla bağlıdır. İnsan fiziki zorakılığdan, mənəvi təcavüzdən yaxasını qurtarmaq üçün köçməli olur, yerini deyişməli olur. Ancaq dədə-baba yurdunda ev qurmuş Oktayın və Mələyin köçü ilk ağır zərbəsini yaddaş mexanizminin işə düşdüyü, yəni düşüncəsinin uşaq gücüylə olsa da, özünün dikte edə bildiyi Fatmanın həyatında bütün

şirin-şeytan qızını yumşaq, sakit səsle bir də başa saldı:

-Qızım, ayrı yurda köçürük, təzə evimiz olacaq.

Əynindəki təzə qırmızı donuna baxdı. Cici donu geyinəndə necə sevinmişdi, atılıb-düşmüşdü. Yaxasındakı qotazlar üzünə, gözlərinə sürtərək fərəhlənmişdi. İndi də təzə evə köçürdülər. Qızığız balaca, topbuş əllərini bir-birinə vurdu:

-İndi bizim təzə evimiz olacaq, biz təzə evə köçürük. - Sonra da atasını aramsız sorğu-suala tutdu:

Atası gizləncə köksünü ötürdü.

-Böyükdü qızım, həm də yaraşıqlıdı.

-Ordakı həyatımızda da çoxlu ağac-lar olacaq?

-Əlbəttə, olacaq. Bağımızda hər cür ağac əkəcəyik. Biz onları sənə bir yerdə yetişdirəcəyik.

-Suyumuz da burdakı kimi sop-soyuq olacaq". Bəzən sərrast, ən global faciəni tarixçilər müəyyən faktlar, rəqəmlər tarixi günlərin xronikası ilə təqdim edirlər. Amma yazıçı bütün bunların əvəzindəkiçik yaşlı uşağın təbii, təhdədcüür gələn sualları, həmin suallara verilən cavablar əsasında göstərə bilər. Müəllif insan həyatını məkrli siyasətin gerçəkləşməsinə qurban verən ideoloji təxribatın mahiyyətini açmaq üçün müqayisələr aparır. Ailə köçün son ucunda təzə məkana gəlib çatıb. Onların öyrəşdiyi, havası suyu ilə pərvəriş tapdığı yerlə müqayisədə ilan mələyən çöllər, susuzluq, quraqlıq, göydən od ələyən günəşin altında yeni həyata alışmaq üçün gərək nə qədər iradə, güclü dözüşün olsun. Müəllifin müqayisə çalarlı təsvirləri epizodik xarakter daşısa da, yaddaşda nə qədər dərin iz buraxır. Burada bir parçaya da xüsusi nəzər əhəmiyyət kəsb edir: "Getdikləri yer düz-düzəngah olacaqdı. Jdanov rayonu deyəcəkdilər. Qızıldaşın axarlı-baxarlı yerlərindən, diş göynədən sularından ayrılıb ilan mələyən Mill düzünü boğanağında, quraqlığında yana-yana, kövrələ-kövrələ birtəhər dözüş gətirsələrdə, ömürləri boyu doğma el-oba yuxularından çıxmayacaqdı.

Bunları köçkünlükdən sonra yaşayacaqları bütün ömürləri boyu hiss edəcəydilər. Hələlik, bütün bunlardan xəbərsiz yol üstündəydilər". Bütün hallarda zaman hərəkətdədir. Bu hərəkət insan iztirablarını, ağrı-acılarını, həsrət göynəmələrini, yurd yangılarını sanki görmür. Bu hərəkətin çarxları altında zamanın ağırlığına davam gətirməyib canını təslim edənlərin sümükləri xırçıldayır. Qanadlı duyğular, alovlu hisslər, gənclik ehtirasları həyatın gətirdiyi faciələr önündə büzüşür, boynu bükük olur. arzuların, istəklərin şəhidliyi taleləri yarımçıq qoyur. Şəfəq Nasirin "Zanbaqdan Limona" povestinin ayrı-ayrı məqamları yazıçı intuisiyası ilə gələcəkdə millətin küreyinə saplanacaq pıçaqların açdığı yaralardan sızan qanlara cavab kimi yazılıb: "Köçkünlüyün ağrı-acısı ömürlərinin sonunacan vücudlarından silinmədi illər uzununu öz ocaqlarına sarı boylana-boylana qaldılar. Yaxşı ki, bu dünyada övladları var idi. Yaxşı ki, həyatda mehriban, maraqlı insanlar var idi. Nə yaxşı ki, ürəkdən bağlandıqları sənətləri var idi. Balalara dərslər deyirdilər, onları gələcək üçün yetişdirirdilər. Hələ qarşıda övladlarının nə qədər sevgili arzuları göyərəcəkdə. Belə təzəlikdə onların da həyatları öz axarında davam edəcəydi". Bu parçanı oxuyanda gözlərimin önünə "uf" demədən Əylisi Aqlis adı ilə ermənilərə

peşək edən xəyanətkar düşüncələri söz donunda göründü. Doğrudur, Şəfəq Nasir bu əsəri "Daş yuxular"dan az qala 20 il əvvəl yazıb, ancaq bədii əsərin oxucu düşüncəsinə yol açmaq missiyası daşıyan əbədi tənqid bu həqiqətləri görə bilibmi?. Çox təəsüf ki bu gün də bədii düşüncəyə şablonla, strotiplə yanaşma inadlı şəkildə davam etməkdədir. Görünür ədəbi mühitdə postmodern düşüncənin inadlı, inkarçı mövqeyi daha çox bu strotiplərə müqavimət kimi təzahür edir.

Doğrudur, biz əsərdə Oktay - Mələk xətti ilə məcburi köçürülmənin, məkrli siyasət qurbanlarının acı taleyini izləyirik. Onların bir ömrü istəklərincə yaşamaq haqqından məhrum edilmələri izsiz qalmır. Bu izlər ən müxtəlif xəstəliklər adı ilə özünü diktə edir, zərbəsinı vurur. Doğrudur, Fatma böyüyür, sevgi həyəcanları yaşayır, uğurlu təsir alır. Nizami də şəərəli həyat yolu keçir. Ailə məktəbindən aldığı zəhmət, bacarıq dərsləriylə həyat imtahanından çıxır. Fatma adlı-sanlı müəllim kimi ölkədə tanınır, ailə qurur, amma uzaq keçmişdən üzü bəri gələn insan iztirablarının axır ki, bir sonu var. Fatma Əşrəf xətti ilə yaşanan sevgi və bu sevginin unudulmayacaq xatirələri həyatın yaşarlığına inam təlqin edir. Müəllif Fatma və Əşrəf xəttinin davamı kimi onların üç övladını - bir qızı, iki oğulu əsərin sonunda xatırlayır. Sanki bununla Azərbaycan türkünün qanına susayanlara çatdırır ki, kökü dərinlərə işləmiş gövdələrdən fidanlar qalxır, boy atır, yeni kölgəliklər göz oxşayır.

Əsər yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi 21 il əvvəl, yazın güllü çağlarında qələmə alınıb. Bəlkə də müəllif yeni yanaşma ilə günümüzün mənəvi tələbatını nəzərə alıb əsəri yenidən nəşr etdirə bilər.

Yazıçıda döyüşdür. O düşüncəmiz uğrunda döyüşür. Dəyərlərimizi dağıtmağa yönəlmiş düşüncələrə qarşı döyüşür.